

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

**POLEMIKA MEZI JIŘÍM HALLEREM A
AUTORY SBORNÍKU SPISOVNÁ ČEŠTINA A
JAZYKOVÁ KULTURA**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Veronika Novosádová

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Dan Faltýnek
Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a že veškeré použité zdroje uvádím v seznamu použité literatury.

V Olomouci 20. dubna 2011

.....
Veronika Novosádová

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Danu Faltýnkovi za odborné vedení práce a poskytování cenných rad.

OBSAH.....	1
------------	---

1. ÚVOD.....	2
2. HISTORICKÝ KONTEXT VZNIKU FUNKČNĚ STRUKTURÁLNÍHO SMĚRU.....	4
3. SBORNÍK SPISOVNÁ ČEŠTINA A JAZYKOVÁ KULTURA.....	6
3.1 Kultura jazyka.....	7
3.2 Norma spisovného jazyka.....	9
3.3 Funkční rozlišení spisovného jazyka.....	12
4. METODY JIŘÍHO HALLERA.....	14
4.1 Metoda historická.....	14
4.2 Metoda lidového jazyka.....	15
4.3 Dobrý autor.....	16
5. POLEMKA MEZI JIŘÍM HALLEREM A AUTORY SBORNÍKU SPISOVNÁ ČEŠTINA A JAZYKOVÁ KULTURA.....	22
5.1 Spor o jazykovou správnost.....	22
5.2 Spor o stabilitu.....	24
5.3 Spor o historickou čistotu.....	25
5.4 Spor o germanismy a cizí slova.....	26
5.5 Spor o lidový jazyk.....	30
5.6 Spor o jazyk básnický.....	30
6. ZÁVĚR.....	35
7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	37

1 ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je rekapitulovat polemiku mezi Jiřím Hallerem a autory sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura*.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních oddílů. V úvodní části je nastíněn historický kontext vzniku funkčně - strukturálního směru.

Ve druhém oddíle se zaměříme na činnost autorů sborníku, představíme si jejich metodu pro zkoumání spisovného jazyka a jazykové kultury a objasníme si základní pojmy jejich teorie vztahující se ke sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura*.

Ve třetí části se věnujeme teoretické a praktické činnosti Jiřího Hallera. Poukážeme na to, že Haller se často v posuzování konkrétních jazykových prostředků zásadně rozcházel se svou teorií, kterou přednesl v *Problému jazykové správnosti I a Problém jazykové správnosti II*. Cílem je dokázat, že ne vždy v praxi dodržoval své teoretické zásady.

Poslední část obsahuje analýzu polemiky. Jsou zde představeny hlavní body sporu, které jsou následně rozebrány ze stanoviska Jiřího Hallera i autorů sborníku. Pokusíme se odhalit rozdíly mezi teorií a praxí u obou stran sporu. Záměr je ukázat, že mnohé výtky, které se na Hallera snesly, byly přemrštěné.

Hallerova činnost je neodmyslitelně spjata s časopisem *Naše řeč*.

Časopis *Naše řeč* vznikl v roce 1916. Jeho úkolem bylo „vzdělávání a třibení jazyka českého.“¹ Od počátku byly v redakci dva směry. První představoval František Bílý. V jeho díle doznívala brusičská praxe a měřítkem správnosti mu byl starý jazyk. Druhý směr představoval Josef Zubatý. Byl si vědom chyb brusičů, ale ani on nebyl s jazykem zcela spokojen. Ve své rektorské řeči mluvil o zkáze jazyka knižního, tj. jazyka literárního, spisovného.²

Hlavním kritériem pro posuzování jazykové správnosti byl v *Naší řeči* od jejího počátku jazyk starý a lidový. To se částečně změnilo s příchodem Václava Ertla, který upozornil na důležitost současného jazyka spisovného. I nadále však starý jazyk zůstával důležitým kritériem.

---

¹ Haller, J.: *Spisovný jazyk český*, In *Dar jazyka*, Praha : Herrmann & synové, s. 104

Josef Zubatý a Václav Ertl měli velký vliv na myšlenkový vývoj Jiřího Hallera. Zásadní význam Václava Ertla lze spatřovat v teorii „dobrého autora“. Ta se stala podnětem ke zvednutí zájmu o současný spisovný český jazyk a o synchronní zkoumání jazykových prostředků.

Zubatý, Ertl i Haller byli tedy více či méně orientováni na starší češtinu. Spojovala je představa, že jazyk má být ustálený. Všichni přijímali hledisko starého jazyka. Rozdíl tkví v tom, jak toto hledisko uplatňují při konkrétním hodnocení jevů. Často kritizovali brusičskou praxi, ale nešlo jim o kritiku principu, nýbrž způsobu. Šlo jim, stejně jako brusičům, o čistotu jazyka.

Hlavním příčina polemiky tkvěla v rozdílnosti pohledu na to, jak má spisovný jazyk vypadat. Která kritéria jsou pro fungování spisovného jazyka důležitější? Historická čistota nebo funkční vytříbenost?

S vývojem jazyka a s rozmnožováním jeho úkolů se mění hlediska na posuzování jazykové správnosti, a s tím se také mění metody. Haller praktikoval metodu kombinační. PLK jsou iniciátory nového funkčně - strukturálního směru, díky kterému se změnil celkový pohled na zkoumání spisovného jazyka ve všech jeho rovinách. Uplatňují hledisko, při němž se opírají především o vyjadřovací úkoly jazyka a méně se zdůrazňuje národní osobitost a čistota jazyka.

Po převzetí Naší řeči v roce 1929 Hallerem a vydáním teorie sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* se začaly objevovat rozpory mezi praxí Naší řeči a novou teorií. Počátkem sporů byla Hallerova kritika esejů Otokara Fischera Duše a slovo a Nezvalovy Kroniky z konce tisíciletí.

Primárními texty, s nimiž se v této práci pracuje, jsou sborník Spisovné češtiny a jazykové kultury a statě Jiřího Haller *Problém jazykové správnosti I a Problém jazykové správnosti II*.

---

² Zubatý, J.: *O úpadku našeho knižního jazyka*. Naše řeč. 1920. s. 1-10

2 HISTORICKÝ KONTEXT VZNIKU FUNKČNĚ - STRUKTURÁLNÍHO SMĚRU

Až do počátku 20. století se v jazykovědném zkoumání uplatňovaly dva badatelské principy uplatňující metodu srovnávací. První byl přístup genetickosrovnávací, při kterém docházelo ke srovnávání fakt geneticky příbuzných jazyků. Tento proud vyvrcholil školou mladogramatickou. Hlavním cílem této metody byla historická rekonstrukce. Soustředili se na zkoumání jazyků geneticky příbuzných a na fakta, která lze sledovat v jejich historickém vývoji.³ V českém jazykovém prostředí byl v tomto směru hlavní osobností Jan Gebauer.

Druhý přístup byl analytickosrovnávací. Při této metodě docházelo ke srovnávání jazykových fakt bez genetické příbuznosti jazyků.⁴

Zkoumání jazyka v určitém časovém bodě nebylo u mladogramatiků považováno za zkoumání vědecké. Předpokládalo se, že zanedbáním historického hlediska se zanedbává poznání příčin analyzovaných faktů. Opačný názor zastával Ferdinand de Saussure a k němu se přidávalo mnoho dalších.⁵

Genetickosrovnávací směr si vypracoval exaktní vědeckou metodu. Studoval však jazykové jevy izolovaně a unikál jim pojem systému. Neviděli jazykovou soustavu jako celek. Analytickosrovnávací směr jevil větší smysl pro synchronní zkoumání. Nevytvořil si však metody, které by se mohly měřit s metodami směru genetickosrovnávacího. Mathesius si uvědomoval silné i slabé stránky obou směrů a usiloval o syntézu, kterou by se daly zkombinovat kladné stránky obou přístupů.⁶ Již v roce 1911 v přednášce *O potenciálnosti jevů*

---

³ Mathesius, V.: *Nové proudy a směry v jazykovědném bádání*, in *Z klasického období Pražské školy 1925 – 1945*, Praha: Academia, 1972. s.5-7

⁴ Mathesius, V.: *Nové proudy a směry v jazykovědném bádání*, in *Z klasického období Pražské školy 1925 – 1945*, Praha: Academia, 1972. s.5-7

⁵ Havránek, B.: *Směry dnešního lingvistického bádání*, in *Z klasického období Pražské školy 1925 – 1945*, Praha: Academia, 1972. s.19-21

⁶ Mathesius, V.: *O potenciálnosti jevů jazykových*, in *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha:

jazykových přichází Mathesius se statickým, nehistorickým přístupem k jazykové skutečnosti. Druhým základním pojmem byla potenciálnost, kterou rozuměl statické kolísání řeči. Stav jazyka v dané době nechápal jako strnulý, ale jako v jistých mezích kolísající. Tato kolísavost je nutným předpokladem vývoje jazyka.⁷

Mathesius ve svém díle zdůrazňoval, že zkoumání jazyka v dané době má své místo v jazykovědě, a že jen synchronní rozbor může poskytnout celkový obraz dané jazykové skutečnosti. Pouze analýzou celého komplexu jevů, které existují současně v dané době, je možné pochopit jejich vzájemnou souvislost, která je pojí v jazykový systém.⁸ Mathesius začal důsledně uplatňovat synchronní stanovisko.

Funkčně strukturální směr se od dosavadních směrů liší především svým přístupem k jazyku. K jazyku přistupuje z hlediska funkce. Tradiční bádání Mathesius nazývá formálním. Vychází ze skutečnosti, že se při zkoumání jazyka vycházelo od formy (tj. věci známé) a mělo se dojít k funkci této formy. Tato metoda je spojena se čtenářem. Ten musí odhalit významy slov a vět, které poslouchá. Funkční jazykověda naopak vychází z funkce a pokouší se zjistit, jakými prostředky se vyjadřuje.⁹ Funkční metoda vychází z potřeb mluvčího. Dbá na to, aby měl vždy dostatek ustálených prostředků k vyjádření toho, co potřebuje.

Další důležitou zásadou funkčně strukturálního směru je strukturální pojetí jazyka, tzn. pojetí jazyka jako účelného systému. Žádný jev v jazyce není posuzován jednotlivě, ale vždy ve vztahu k ostatním složkám jazykové soustavy. Jazykem se můžeme dorozumět proto, že tvoří systém znaků, které jsou k sobě v jistém vztahu a rovnováze. Pokud je systém porušen, jazyk sám vyrovnává rovnováhu. Zdůrazňováním systému v jazyce navazují na teorii Ferdinanda de Saussura, a jeho rozlišení na *langue* a *parole*. V povědomí je

---

Odeon, 1982. s.9-38

⁷ Mathesius, V.: *O potenciálnosti jevů jazykových*, in Jazyk, kultura a slovesnost. Praha: Odeon, 1982. s.9-11

⁸ Mathesius, V.: *Funkční lingvistika*, in Jazyk, kultura a slovesnost. Praha: Odeon, 1982, s.29

⁹ Mathesius, V.: *Nové proudy a směry v jazykovědném bádání*, in Z klasického období Pražské školy 1925 – 1945, Praha: Academia, 1972, s.12

langue jako soustava norem, která u mluvčích existuje. Její existenci si většinou plně uvědomujeme jen tehdy, když se od této soustavy někdo odchýlí. Systémovost je tedy především vlastností langue.¹⁰

3 SBORNÍK SPISOVNÁ ČEŠTINA A JAZYKOVÁ KULTURA

Všechny hlavní zásady charakteristické pro Pražský lingvistický kroužek (a také pro sborník *Spisovná čeština a jazyková kultura*) jsou obsaženy v tzv. *Tezích předložených prvému sjezdu slovanských filologů v Praze 1929*. Toto programové dílo je analýzou stavu soudobé slavistiky a lingvistiky. Obsahuje hlavní zásady, podle nichž členové PLK chtěli postupovat při zkoumání jazyka. Pozornost věnují otázkám obecně jazykovědným a slavistickým, synchronním i vývojovým, fonologickým, gramatickým i lexikálním. Členové PLK se zabývali funkcí jazyka, rozdílem mezi jazykem psaným a mluveným, otázkami spisovného jazyka a jazykové kultury, typologií jazyka apod. Orientovali se především na strukturální jazykovědu a funkční pojetí jazyka, čímž se odlišovali od ostatních strukturalistických směrů.¹¹

V roce 1932 je vydán sborník *Spisovná čeština a jazyková kultura*.

Tento sborník je kolektivním dílem členů Pražského lingvistického kroužku Bohuslava Havránka, Romana Jacobsona, Viléma Mathesia, Jana Mukařovského a Miloše Weingarta.

Ve sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* vyložili svá stanoviska týkající se potřeby stability ve spisovném jazyce, normy spisovného jazyka, úkolů spisovného jazyka, rozdílu mezi jazykem básnickým a spisovným a kriticky rozebrali články Jiřího Hallera a Pravidla pravopisu. První čtyři práce zahrnují statě o spisovném jazyce po stránce mluvnické a slovní, poslední pojednává o zvukové stránce jazyka. Statě se vzájemně doplňují, ale jak si ukážeme dále, místy nejsou zcela ve shodě.

Ve sborníku představili také svůj program nazvaný *Obecné zásady pro kulturu jazyka*. Jedná se o sestavení obecných zásad pro teoretickou jazykovědnou

---

¹⁰ Mathesius, V.: *Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistickém*. Praha, 1961. s.5-9

¹¹ Černý, J.: *Dějiny lingvistiky*. Olomouc : Votobia, 1996. 151s

práci. Hlavním bodem byla především péče o spisovný jazyk, jejímž základem musí být teoretické poznání současné normy spisovného jazyka. Zdůrazňují, že měřítkem pro správnost není lidový jazyk, ani spisovná řeč stará, jak se domnívali puristé, ale je to pouze současný spisovný úzus.

Zřetelná je orientace na strukturální jazykovědu na funkční pojetí jazyka. Jazyk je chápán jako funkční systém, a každá jeho část je posuzována podle toho, jakou funkci systému zastává.¹² Jazykový systém se skládá z pravidel, norem. Jedná se spíše o soubor několika dílčích systémů. Gramatické kategorie tvoří systém gramatický, sémantické kategorie tvoří systémy sémantické. Všechny systémy jsou dobře vyvážené, takže drží všechny jejich části pohromadě, vzájemně se doplňují a jsou ve vzájemných vztazích.¹³ Jinými slovy každá rovina jazyka tvoří víceméně vyvážený systém. Každá rovina je různě provázána s ostatními rovinami. Tyto roviny se vzájemně ovlivňují.

Další zásadou je důsledná funkční diferenciacie, tj. přesné rozlišování účelu jazykových projevů a přiměřené užití jazykových prostředků k tomuto účelu. Cílem sborníku bylo, aby na těchto funkčně strukturálních základech byla vytvořena mluvnice, příruční slovník a stylistika dnešní češtiny.¹⁴

3.1 KULTURA JAZYKA

Pro členy sborníku má velký význam péče o kulturu jazyka. Kulturou spisovného jazyka Havránek rozumí „vědomé teoretické pěstění spisovného jazyka, totiž snahu a práci vědy o jazyce, lingvistiky, usilující o zdokonalení a prospěch spisovného jazyka.“ Cílem takového vědomého pěstění spisovného jazyka měl být „kultivovaný jazyk a jazyková kultura u těch, kteří jazyka spisovného v praxi užívají.“¹⁵

Na péči o jazyce se podílí celá řada faktorů - jazykových i mimojazykových. Důležitou roli má práce jazykovědná. Pomáhá vytvářet a stabilizovat normu spisovného jazyka, a také podporuje jazyk v tom, aby měl dostatek

---

¹² Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. 245-256

¹³ Vachek, J.: *Lingvistický slovník Pražské školy*, Praha: Karolinum, 2005, s.161

¹⁴ Haller, J.: *Spisovný jazyk český*, In *Dar jazyka*, Praha : Herrmann & synové, 2007, s.126

¹⁵ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha:

rozmanitých prostředků pro všechny své úkoly. Nezbytnou podmínkou této teoretické práce je zjištění a popsání skutečného stavu spisovného jazyka. Skutečným stavem spisovného jazyka je myšlen soudobý spisovný úzus, který lze zjistit z praxe dobrých autorů. Ertlovo hledisko dobrého autora rozšiřují na „(...) literatury v nejširším slova smyslu (...).“¹⁶ Pramenem pro poznání normy současného spisovného jazyka je „průměrná literární praxe jazyková za posledních padesát let.“¹⁷ Na rozdíl od Ertla řadí do průměrné literární praxe také literaturu odbornou. Z jazyka básnického jsou pramenem pro normu pouze neaktualizované složky. Dalším východiskem spisovné normy je jazykové povědomí existující v intelektuálních vrstvách.¹⁸ Tyto uvedené prameny společně tvoří současný spisovný úzus.

Hlavní zásada pro kulturu jazyka je vytříbenost (kultivovanost) jazyka. Je to pojem nadřazený jazykové správnosti. V tom smyslu, že správnost jazyka hodnotíme podle potřeb spisovného jazyka, z hlediska účelnosti, funkčně. Aby byl jazyk vytříbený, musí splňovat funkční kritéria - pružná stabilita spisovného jazyka a přiměřenost (adekvátnost) projevu k danému úkolu. Adekvátnost dosahovaná jazykovými prostředky funkčně rozlišenými a jejich vhodným výběrem. Jazykověda má tedy v rámci kultury podporovat stabilitu spisovného jazyka i jeho funkční rozvrstvení. Naopak co nesmí, je stírat funkční rozlišení a nevhodnými zásahy porušovat normu spisovného jazyka. Spisovný jazyk má svou normu, která existuje přímo v jazyce samém. Nemůžeme ji ztotožňovat s kodifikací v jazykových příručkách.¹⁹ Tyto zásady jsou rozebírány v následujících částech.

3.2. NORMA SPISOVNÉHO JAZYKA

Jádrem sborníku je Havránková stať *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultury*.

Melantrich, 1932. s.32

¹⁶ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.20

¹⁷ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s. 246

¹⁸ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s. 246

¹⁹ Havránek, B.: *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství Československé akademie,

Definuje zde základní pojmy, z nichž ostatní členové sborníku vycházejí. Vykládá o vzniku normy, o úkolech spisovného jazyka o funkčním rozlišení jazyka, o jazykových prostředcích funkčního rozlišení a o vlivu jazykovědců na vývoj normy.

Havránkův velký přínos tkví v novém definování spisovné normy.²⁰

V první řadě je nutné si uvědomit, že je důležité rozlišovat mezi normou jazyka spisovného a normou jazyka lidového. Normu lidového jazyka definuje jako „soubor jazykových prostředků gramatických i lexikálních (strukturálních i mimostrukturálních), pravidelně užívaných.“²¹ Zachování normy lidového jazyka není nijak kodifikováno ani není vyžadováno její dodržování. Přesto se jedná o soubor pravidelný a odchýlení od něj se považuje jako „nenormální.“ O normě lidového jazyka rozhoduje úzus. O normě spisovného jazyka také rozhoduje úzus, ale jedná se o úzus spisovného soudobého jazyka.

Úzus však není jediný, kdo se podílí na vzniku normy spisovného jazyka. Jak Havránek píše: „pouhý úzus sám ani nevytvořil ani nevytváří normu spisovných jazyků.“²² Na jejím vzniku se podílí celá řada faktorů.

Norma spisovného jazyka je složitější, závaznější a požadavek stability je mnohem důraznější.²³ Větší složitost a závaznost normy plyne především z funkce spisovného jazyka. Primární funkcí lidového jazyka je dorozumět se, ale jazyk spisovný má funkcí více.

Norma spisovného jazyka se vytváří vyrovnáváním různých tendencí, které si zčásti odporují. Je to snaha o co největší rozsah oblasti jeho užívání a zároveň tendence po odlišení spisovného jazyka od lidového. Úsilí o odlišnost spisovného a lidového jazyka souvisí především se snahou po výlučnosti, exkluzivnosti spisovného jazyka. Proti těmto tendencím stojí požadavek srozumitelnosti, který brzdí odlišnost spisovného jazyka od lidového a omezuje

---

s.134

²⁰ Haller pojímá normu jako soubor hotových předpisů. „Je mu tato norma něčím mimo jazyk a nemá pochopení pro normu jako živý jev imanentní spisovnému jazyku.“ (Naše řeč 1932, s. 206) Chybu však nelze hledat jen na straně Hallera, ale také v kodifikace, která se neopírá o skutečný současný jazyk.

²¹ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s. 33-35

²² Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.33-34

²³ Havránek, B. –Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. 1932. s.35

jeho geografické rozlišování.²⁴

Úkoly a potřeby spisovného jazyka stále vzrůstají, což vede k přetváření úzu spisovného. To souvisí se vznikem nových jazykových prostředků (např. vznik nových odborných termínů) nebo jejich jiným, novým využitím (intelektualizace, různé nové aktualizace,...). Proti této tendenci je opět postaven požadavek srozumitelnosti, který nutí k zachování jazykových prostředků obecně známých a srozumitelných (tj. zachování současného úzu).²⁵ Tendence podílející se na vzniku spisovné normy se v různých dobách uplatňují různě. U brusičů převládala tendence národnostní, spojená s touhou po čistém jazyce. Schvalovali především prostředky, které byly v jazyce starém a vylučovali vše, co se jen podobalo germanismům. Jiní jazykovědci se přikláněli k lidovému jazyku či estetickému hodnocení. Josef Jungmann byl spojován s tendencemi po znacionalizování spisovného jazyka. Ve funkční lingvistice převládá snaha, aby měl jazyk dostatek prostředků pro úkoly spisovného jazyka. U Hallera se uplatňuje tendence po srozumitelnosti a čistotě spisovného jazyka.

Jak už jsme řekli, norma se tedy vytváří vyrovnáváním určitých tendencí a za zásahů teoretických. Normou spisovného jazyka je myšlen systém jazyka, který se projevuje v kolektivním úzu. A ten má tendenci stát se stabilizovaným a normativním. Kodifikace je potom různě věrné zachycení normy.²⁶

Pokud dojde ke stavu, kdy je zásadní rozdíl mezi kodifikací a spisovným územ, musí se objevit otázka, kde je chyba. V úzu nebo kodifikaci? Rozdílnost mezi spisovným územ a kodifikací byla jedním z důvodů neshod mezi Jiřím Hallerem a členy sborníku. Haller se domníval, že kodifikace je správná a ve svých člancích upozorňoval na odchylky od ní. Za to také sklídl mnoho kritiky. Chybu viděl na straně spisovatelů, kteří neznají svůj jazyk, na straně školy a v úpadku jazyka. Členové sborníku naopak správně usoudili, že problém je v kodifikaci, která je zastaralá. Jako ukázkou zastaralosti kodifikace si uvedeme příklad z pravidel pravopisu.²⁷ Spisovatelé psali *svižný, vysílač i*

---

²⁴ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s. 35-37

²⁵ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.36

²⁶ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932.

²⁷ První vydání Pravidel v roce 1902, třetí 1913- stupňovaly se zásahy archaizujícím a

vysílačka, ale v pravidlech je uvedeno jako správné *švižný, vysílač*. Nestačí tedy jazykovědci jen znát kodifikaci, je třeba neustále zjišťovat současný spisovný úzus a zkoumat systém jazyka. Celý systém jazyka lze však postihnout jen v současnosti. Současný jazyk má svůj systém a kriteriem správnosti nemůže být jazyk starý ani lidový, neboť jejich norma je odlišná. Spisovný jazyk má sloužit potřebám společnosti a musí být bohatší a diferenciovanější, proto nelze hodnotit jevy z hlediska čistoty, ale jen z hlediska funkcí. Kodifikace pak nesmí vylučovat vžité cizí jevy ani různé nepravidelnosti.²⁸

Havránek píše, že „imanentním znakem normy vůbec je požadavek stability.“²⁹ Bez stability spisovného jazyka nemůže být vytvořena norma. U spisového jazyka je požadavek stability dán funkčně. „Plyne z úkolu spisovného jazyka spojovati co největší celek a z potřeby úplných a určitých jazykových projevů, poněvadž se jimi dosahuje co nejširší srozumitelnosti a určitosti projevu.“³⁰ Ke stabilizaci spisovné normy mohou přispívat i jazykoví teoretikové tím, že normu kodifikují.

Stabilita spisovného jazyka byla narušována snahou po přímočaré pravidelnosti, historické čistotě, a také snahou dosáhnout jednotnosti tím, že by se odstranily dublety. Spisovný jazyk by tak byl ochuzován o jazykové prostředky a zbaven prostředků funkčního a stylistického rozlišení.³¹ Podle sborníku tímto způsobem stabilitu narušoval Jiří Haller ve svých kritikách v *Naší řeči* a také pravidla pravopisu.

3.3 FUNKČNÍ ROZLIŠNÉ SPISOVNÉHO JAZYKA

Velký význam mělo pro rozvoj funkčně strukturální lingvistiky Havránkovo

---

unifikačním směrem.

²⁸ Cuřín, F. a kol.: *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 100-128s

²⁹ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.40

³⁰ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.40

³¹ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.45

rozlišení funkčních stylů.

Při funkčním rozlišení spisovného jazyka vychází z myšlenky, že v konkrétních promluvách je výběr jazykových prostředků určen účelem projevu. Podle toho, za jakým účelem komunikujeme, volíme příslušné jazykové prostředky. Vybíráme jiné jazykové prostředky, jde-li o projev pro širší veřejnost a jiné, když se jedná o odborné sdělení.³² I při totožném tématu volíme jiné jazykové prostředky podle toho, s kým komunikujeme. Pokud bude odborník na globální oteplování psát vědecký článek do odborného časopisu, užije jiné jazykové prostředky, než při psaní článku pro širokou veřejnost.

Ve spisovném jazyce jsou funkce mnohem více rozvinuty a rozlišeny, nežli u jazyka lidového. K funkčnímu a stylistickému rozlišení jazyka je nejvíce využito lexikální a syntaktické stránky.³³

Jak už bylo řečeno v části o vzniku normy, hlavní rozdíl mezi spisovným a lidovým jazykem je především v jejich funkci. Projevy v jazyce lidovém mají funkci komunikativní. Ve spisovném jazyce Havránek rozlišuje funkci *komunikativní, prakticky odbornou, teoreticky odbornou a estetickou*. Na základě těchto funkcí potom určuje jazyk hovorový, pracovní, vědecký a básnický. Od funkčního jazyka je důležité odlišit funkční styl. Funkční styl je určen konkrétním cílem každého projevu, funkční jazyk je stanoven obecným souborem normovaného souboru jazykových prostředků.³⁴ V podstatě jde o Saussurovo rozlišení na *langue a parole*. Z Havránkovy teorie funkčních stylů vychází i jejich dnešní klasifikace.

Výrazový materiál funkčních jazyků je z větší části společný, liší se především na rovině lexikální a syntaktické. Podle způsobu využití jazykových prostředků rozeznává Havránek tři hlavní diferenciační typy - intelektualizaci, automatizaci a aktualizaci. Intelektualizací se rozumí snaha o co nejpřesnější a nejobjektivnější vyjadřování, zvláště v jazyce vědeckém. Po stránce lexikální dochází k rozšiřování slovní zásoby. Intelektualizací se jazykový systém obohacuje o jazykové prostředky, které mohou zachytit vztahy a pojmy na

---

³² Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.45

³³ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.45

³⁴ Vachek, J.: *Lingvistický slovník Pražské školy*, Praha: Karolinum, 2005. s.177

různém stupni abstrakce. Bez intelektualizace nemůže plnit spisovný jazyk všechny své funkce. Intelektualizaci spisovného jazyka způsobuje potřeba vyjadřovat vzájemnou souvislost a složenost myšlenkových pochodů.³⁵

Automatizace je užití jazykových prostředků, které jsou konvencí přijímány a jsou srozumitelné samy o sobě. Aktualizací rozumíme zvláštní, nové a ne zcela obvyklé užití jazykových prostředků. S maximální aktualizací se setkáváme v jazyce básnickém.³⁶

Havránek dochází k závěru, že každý z funkčních jazyků má své speciální potřeby, a proto by jazyková kritika neměla hodnotit, který z jazykových stylů je lepší.³⁷

Jazyk básnický je podle Havránka funkční útvar jazyka spisovného se zvláštní estetickou funkcí. V tomto bodě se částečně rozchází s Mukařovským, který jazyk básnický zcela vyděluje z jazyka spisovného.³⁸ Podle Mukařovského básnický jazyk není druh spisovného jazyka. Využívá totiž i jiných jazykových prostředků než spisovných. Specifický ráz jazyk básnického je dán porušením normy spisovného jazyka. Systematické porušování normy umožňuje básnické využití jazyka.

4 METODY JIŘÍHO HALLERA

Haller své názory na jazykovou správnost jasně formuloval v článcích *Problém jazykové správnosti I a Problém jazykové správnosti II*. Explicitně zde definuje

---

³⁵ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.48

³⁶ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.45-66

³⁷ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.69

svůj postoj k jazyku. V jeho současnosti nebyl jednotný názor na jazykovou správnost, ta byla často posuzována velmi subjektivně. Různí jazykoví teoretikové uplatňovali různá hlediska.

Haller chtěl v posuzování jazykové správnosti dosáhnout jednoty. Z toho důvodu se pokoušel nalézt praktickou, objektivní a obecně platnou metodu.³⁹

Ve svých člancích shrnuje způsoby a metody, kterými byla až do jeho doby posuzována jazyková správnost. Jejich rozbořením se snaží zjistit, která z těchto metod má pro určení jazykové správnosti největší význam. Haller dospěl k názoru, že jediná možná metoda je metoda kombinační. Tato metoda spočívá v názoru, že za správné se považují ty prvky, které se vyskytují v jazyce starém, lidovém a jsou zároveň součástí živého úzu spisovného. Ne vždy se jazykové prostředky objevují ve všech třech skupinách, proto Haller rozebírá každou metodu zvlášť a snaží se najít tu správnou kombinaci.

4.1 METODA HISTORICKÁ

Jako první se zabývá metodou historickou. Při této metodě se za správné považují ty prvky, které se vyskytovaly i v jazyce starém. V úvodu svého článku se Haller staví proti návratu jazyka k čisté a neporušené minulosti. Vytýká především starším puristům, že zavrhovali výrazy, pro které nebyly doklady v minulosti. Uznává, ve shodě s teorií PLK, že se jazyk neustále vyvíjí a mění, a proto není možné současný stav posuzovat podle dob minulých. „Každá doba má svůj způsob myšlení a cítění a potřebuje takové formy řeči, která by mu nejlépe odpovídala.“⁴⁰ I přes tento pro Hallera vcelku nový způsob nazírání na jazyk, je i nadále přesvědčen, že nejlépe lze rozpoznat správnost jazykového výrazu tehdy, když se vyskytuje i ve starších dobách. Za jazykově neporušenou považuje dobu do počátku 17. století. To však neznamená, že by schvaloval pouze jevy, které se v jazyce vyskytovaly před počátkem 17. století. Uznával důležitost současného jazykového úzu. „Už v povaze jazyka samého, v jeho schopnosti ustavičně se vyvíjet a měnit, obráží

---

³⁸ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*, s.69

³⁹ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. s.11

⁴⁰ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. s.13

se zřetelně nemožnost měřiti jeho hodnoty dnešní dobami minulými.“⁴¹ „A přece se rozumí samo sebou, že stáří výrazu je jen jedna stránka jazykové správnosti; druhá, neméně významná, je jeho životnost, a právě jí se řídí konečný směr rozhodování. Neživý archaismus je v jazyce stejnou chybou jako kterýkoli nesprávný nebo zbytečný novotvar.“⁴²

Haller historické hledisko nezamítá a považuje ho za jedno z hlavních kritérií pro posouzení jazykové správnosti. Je důležitou součástí jeho kombinační metody.

4.2 METODA LIDOVÉHO JAZYKA

Další metoda, pomocí které můžeme posoudit jazykovou správnost je lidový jazyk. I tuto metodu schvaluje pouze jako doprovodnou, a to především proto, že lidový jazyk má odlišnou funkci než jazyk spisovný. „Jazyk lidový je převážně konkrétní, protože je jeho úkolem sloužiti všední potřebě vyjadřovací, a je proto také celkem dost chudý v slovníce i ve frazeologii. Jazyk spisovný však je nástrojem civilizace, vzdělanosti a národní kultury; musí být tedy co nejbohatší, musí být dokonale ohebný, jemný a citlivý, stejně konkrétní jako i abstraktní.“⁴³ V duchu purismu však považuje Haller jazyk lidový za čistší než jazyk spisovný. I přes svůj názor o neporušenosti lidového jazyka věděl, že nemůže sloužit všem potřebám spisovného jazyka. Haller lidový jazyk schvaluje jako jedno z doprovodných kritérií.

Schvalováním těchto dvou metod se blíží k brusičům z konce 19. století. Ti jazykovou správnost měřili právě řečí lidu a starším jazykem. Vzorem jim byla čeština z doby humanismu.

4.3 DOBRÝ AUTOR

Dalším pramenem, ze kterého Haller i soudobá kritika vychází, je úzus

---

⁴¹ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I.* In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, s.13

⁴² Haller, J.: *Problém jazykové správnosti II.* In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, s.35

⁴³ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I.* In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové. s.14

dobrych autorů. Uznáním tohoto kritéria se Haller alespoň částečně přiblížil k teorii sborníku a k synchronnímu nazírání na jazykovou správnost. Haller i autoři sborník vycházeli z Ertlovy teorie, vyvozovali z ní však odlišné závěry. Nejdříve si ukážeme, jak s pojmem dobrého autora pracoval Ertl.

Ertl na začátku své činnosti při hodnocení správnosti určitých jazykových jevů přihlížel především k jazyku lidovému a starému. V průběhu svého bádání se dopracoval k teorii dobrého autora. „Dobrym autorem se rozumí v takových případech ne autor vynikajících hodnot uměleckých, nýbrž spisovatel, jehož jazyk jest tak čistý a správný, že může býti vzorem a pramenem poučení všem, kdož se chtějí naučiti bezvadnému jazyku spisovnému.“⁴⁴

Ert dospěl k závěru, že jazykovou správnost nelze posuzovat podle logiky, lidovosti či estetiky, ale že správné jsou ty jazykové jevy, v nichž se shoduje většina dobrých spisovatelů působících v dané době, tj. současný spisovný úzus. Odchylna od praxe dobrých spisovatelů je potom považována za chybu. Ertl si vážil lidové mluvy, ale za měřítko správnosti dnešního spisovného jazyka považuje spisovnou řeč, která je zachována v dílech dobrých spisovatelů. Jazyk staročeských spisovatelů nemůže být měřítkem správnosti pro dnešní češtinu, neboť dnešní řeč se od té doby odchýlila. Hodnota řeči je podle Ertla v bohatosti výrazových prostředků a tu také staví nad historickou čistotu.⁴⁵

„Protože je jazyk svým účelem, jímž jest co nejjobecnější a nejširší srozumitelnost, útvar čistě kolektivní,“⁴⁶ za správné se považuje to, v čem se většina dobrých autorů shoduje a nesprávné, v čem jednotlivec tuto shodu porušuje. Souhrn všech shodných znaků potom tvoří představu spisovatele absolutně dobrého. Absolutně dobrý autor je pouhá fikce. Je to souhrn znaků získaný pozorováním a srovnáváním spisovatelů skutečně existujících, těch, jejichž díla mají vliv na utváření jazyka jejich doby. Tato představa absolutně dobrého je základem veškeré normativní jazykové teorie. Absolutně dobrý spisovatel je ideál, ke kterému bychom se měli snažit přiblížit.⁴⁷

---

⁴⁴ Ertl, V., *Časové úvahy o naší mateřštině*, Praha: Sběrka přednášek a rozprav řada 1. s.42

⁴⁵ Ertl, V., *Časové úvahy o naší mateřštině*, Praha: Sběrka přednášek a rozprav řada 1.

⁴⁶ Ertl, V., *Časové úvahy o naší mateřštině*, Praha: Sběrka přednášek a rozprav řada 1. s.53

⁴⁷ Ertl, V., *Časové úvahy o naší mateřštině*, Praha: Sběrka přednášek a rozprav řada 1, 1929. s.57

K teorii dobrého autora Haller přistupoval skepticky a pro český jazyk ji prohlásil za předčasnou a nespolehlivou. Domníval se, že jazykový cit spisovatelů byl porušen vlivem němčiny, a proto se nemohl stát měřítkem jazykové správnosti. Podle úzu dobrých autorů lze dle Hallera postupovat pouze v jazycích, jejichž přirozený vývoj nebyl násilně přerušen.⁴⁸ Dochází k závěru, že ani toto hledisko není při posuzování jazykové správnosti samo o sobě dostačující, protože dobří autoři užívají výrazy, které byly v Naší řeči hodnoceny jako nesprávné či nevhodné.

Haller se k teorii dobrého autora stavěl spíše jen teoreticky, princip čistoty stavěl nad princip dobrého autora. Kdyby vycházel z teorie dobrého autora, musel by uznat, že výrazy, které spisovatelům vyčítá, již mají své místo ve spisovném úzu a je tedy zbytečné se jich zbavovat. Ostatně to i sám Haller uznává. „Je pravda ovšem, že boj proti nesprávným výrazům bývá marný a zbytečný, jakmile zdomácnějí i v jazyce živém.“⁴⁹

Nutno podotknout, že ani Ertl neuplatňoval tuto zásadu důsledně. Také v jeho referátech v Naší řeči nalezneme případy, kdy kritizoval slova, která užívali dobří autoři.

Hallerovi bylo často vytýkáno, že se snaží z jazyka odstranit germanismy. Výrazy, které spisovatelům vyčítá jsou opravdu často germanismy. A přestože ve svém článku *O germanismech* uznává, že pokud se již germanismus vžil, nelze jej z jazyka odstranit, v praxi k nim přistupuje velmi rázně a většinu z nich zavrhuje.

„Ani ve volbě výrazů se nedovedl Nezval osvobodit od rozmanitých kazů, germanismů a nevhodných slov a frází (...). Píše s *přehnanou* mimikou, místo s *přepjatou, přemrštěnou*. (...) Velmi si oblíbil autor nepěkné slovo *listovati* (místo probíratí se, prohlížeti, přemítati, obracetí listy apod.), kterého užívá takřka na každé stránce, a to s trojí vazbou: listovati v časopisech, listovati noviny, listovati novinami (...), prvotřídní látka m. Výtečná, velmi dobrá(...). zbytečně často klade autor složeniny s předponou bez- místo jiných výrazů lepších, např.: bezvýsledné pokusy m. marné, bezvýhradná láska m. bez

---

⁴⁸ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In Dar jazyka, Praha: Herrmann & synové, s.22

⁴⁹ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti II*. In Dar jazyka, Praha: Herrmann & synové, s.39

výhrad, naprosto oddaná. (...).“⁵⁰

Haller tvrdí, že germanismy nezavrhuje z důvodu původu, ale proto, že narušují, stejně jako ostatní chyby, strukturu jazyka. V ukázce z polemiky mezi Hallerem a Mathesiem vidíme, že výraz zamítá z důvodu původu. „A přece má prof. Mathesius pravdu, že je to chybný a neomluvitelný germanismus, ne však proto, že je zbytečné. Jeho k tomu přivedl jazykový cit, nás znalost původu tohoto slova.“⁵¹

Při posuzování germanismů však Haller není zcela v zajetí purismu, neboť pokud uzná nějaký germanismus za vžitý, smíří se s jeho existencí. Na rozdíl od starších brusičů, kteří odsuzovali jakoukoliv shodu českého výrazu se souznačným výrazem německým.

Výraz, který Haller nezamítá, je například adjektivum *nápadný*. Píše: „jeho běžný význam dnešní vznikl vlivem německým, ale bylo by marné se mu bránit, protože nám je opravdu nutné: výraz v oči bijící nám připadá ještě příliš silný a někdy ani není přiléhavý.“⁵² Germanismům se budeme věnovat podrobněji v části *Analýza sporů*.

Další metoda pro zkoumání správnosti je princip estetický. Řídili se jím především starší puristé. Haller estetický princip označuje za hledisko subjektivní a pro objektivní vědecké bádání zcela nevhodné. Domnívá se, že své místo má v literárním umění, ale nelze s ním manipulovat při posuzování správnosti.⁵³ Přestože estetické hodnocení vylučuje, sám se jím nejednou řídí: „Je vidět z těchto náhrad úplně jasně, že není třeba zamořovat text tímto šeredným slovem.“⁵⁴

U principu logického Haller správně poukazoval na to, že mezi logikou a jazykem je volný vztah a nejde tedy o totožnost jevů logických a jazykových.

---

⁵⁰ Haller, J.: *Vítězslav Nezval, Kronika z konce tisíciletí*, In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. s.63

⁵¹ Haller, J.: *Spisovná čeština a jazyková kultura I – IV*. Naše řeč. 1933, s.54

⁵² Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. s.26

⁵³ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. s.24

⁵⁴ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha:

K tomu můžeme dodat, že i nelogičnosti plní svou komunikativní funkci. I nelogické soudy mohou být vyjádřeny správným jazykem. Při odmítání logického principu se Haller dopouštěl směšování logických a gramatických kategorií.⁵⁵

Za další důležité kritérium pokládá srozumitelnost, jasnost a významovou přesnost výrazu. Vychází ze skutečnosti, že primární funkcí jazyka je funkce dorozumivací, a proto je nezbytné, aby byl výraz srozumitelný. Co je nesrozumitelné a nejasné, odporuje základní funkci jazyka a nemůže být považováno za správné. Jako příklad toho, co Haller považoval za nesrozumitelné a zároveň i ukázka, jak pracuje s germanismy je úryvek z jeho článku *Obchodní čeština*.

„(...) ujal se v obchodě takové výrazy nemastné, neslané, kterými se myšlenka vyjádří jen zhruba, takže se písař vyhne nutnosti pracně uvažovat, ujasňovat představu a hledat přesný výraz. Toho druhu je na př. universální obrat *přicházeti v úvahu*, jehož lze - po německém vzoru - užití při nekonečném počtu příležitostí, na př.: zboží, které by pro Vás přicházelo v úvahu, objednávky stálých odběratelů přicházejí v úvahu nejdříve, v době saionsy (!) přichází v úvahu větší poptávka atd. Tu všude spěch a jistě také myšlenková nepohotovost a pohodlnost způsobily, že bylo užito výrazu nepřesného, nečeského a špatného.(...) Vždyť bychom ty tři příklady mohli vyjádřiti po česku bez dlouhého hledání takto: 1. zboží, které by se pro Vás hodilo, 2. objednávky stálých odběratelů vyřizujeme nejdříve, 3. v sezoně bývá větší poptávka. A takových slov a obrátů je v obchodní řeči mnoho, na př. *ohledně* (místo *stran, o, vzhledem* a pod), *za účelem* (m. *pro, k, aby* a pod.), *přiloženě* (m. *zároveň, současně, také* a pod.), (...) nesčetné útvary s *bez-*, na př. *bezplatně* (m. *zdarma, zadarmo*), *bezzávazná* prohlídka (m. *nezávazná, volná*), *bezkonkurenční* láce (m. *nevyrovnatelná*), *bezvýlohová* zásilka (m. *franko n. vyplacená*) atd.“⁵⁶

Kdybychom vycházeli z učení sborníku, tak nám slovní obrat *přicházeti v*

Melantrich, 1932. s.136

⁵⁵ Jelínek, M.: Purismus. In: Pleskalová, J. – Krčmová, M. – Večerka, R. – Karlík, P.: *Kapitoly z dějin české jazykové a bohemistiky*. Praha: Academia, 2007. 540-572 s

⁵⁶ Haller, J.: *Obchodní čeština*. Naše řeč. 1930, s.189 - 186

úvahu, a ani další výrazy nebudou překážet. Podle sborníku totiž nejde v obchodním jazyce o srozumitelnost, ale o určitost. I neurčitost může být funkčně opávněná, pokud právě to je účelem projevu. Právě obchodní jazyk neurčitost užívá při hromadné korespondenci. Musí tam být množství formulek, které lze použít i při více příležitostech. Při hodnocení těchto formulek je nutné postupovat z hlediska účelu.⁵⁷ Z toho tvrzení si můžeme vyvodit, že v obchodním dopise není důležité, jestli je dopis čtenáři srozumitelný.

Ve 30. letech byl jazyk administrativní i obchodní silně pod vlivem němčiny, nelze se tedy divit, že s tím byl Haller nespokojen.

Sborník byl v tomto případě příliš benevolentní. Nehleděli na potřeby posluchače (čtenáře), ale soustředili se především na potřeby mluvčího.

Důležitým hlediskem je podle Hallera nutnost nebo zbytečnost výrazu. Nejvíce nových pojmů se tvořilo pro odbornou terminologii. Haller vyzývá k opatrnosti, aby se do jazyka nedostávaly výrazy typu *velkonákupna, dřevoprůmysl nebo lesobanka*.⁵⁸ Stejně jako starší brusiči nesouhlasí se snahou vyjadřovat složené představy jediným termínem. Není to podle něj přirozená vlastnost českého jazyka.

Posledním kritériem pro určení jazykové správnosti je jazykový cit. Haller ho definuje jako schopnost nabytou zkušenostmi (podle Ertla pročitáním dobrých autorů si vštěpujeme pevněji znaky jazyka). V lidovém jazyce se jazykový cit vyvíjí spontánně, ale ve spisovném jazyce to není tak snadné. Spisovný jazyk je bohatší, je v něm větší množství cizích vlivů, jako například špatné překlady knih a noviny. Pro získání jazykového citu spisovného je zapotřebí velké snahy a vůle. Problém nedostatku znalosti spisovného mateřského jazyka pramení podle Hallera v nedostatečné jazykové průpravě na školách. Škola by měla dát člověku dokonalou znalost mateřského jazyka a vychovávat k jazykovému

---

⁵⁷ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.50-62

⁵⁸ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. s.25-27

citu.⁵⁹

Jazykovou správnost tedy Haller posuzuje pomocí těchto prostředků - jazyk lidový, starý a jazyk dobrých autorů. Pomocné disciplíny jsou logika, estetika a výrazová určitost a nutnost výrazu. Haller došel k závěru, že žádný z těchto prostředků není zcela spolehlivý a žádný nemůže stát sám o sobě. Je nezbytná jejich kombinace. Pokud určitý slovní výraz existuje ve starém jazyce, lidovém jazyce a také v současném spisovném úzu, je podle Hallera zaručeně správný. Ostatní hlediska považuje za příliš subjektivní. Jádrem jazyka jsou ty prvky, které se vyskytují ve všech třech oblastech. Kolem jádra se potom kupí výrazy, které jsou doloženy pouze ze dvou oblastí.⁶⁰

Haller nepřipouštěl funkční teorii a odsuzoval tak velké množství jazykových prostředků, které sloužily k stylové diferenciaci. Byl stále v zajetí romantického ideálu o čistotě jazyka. Těžko se smiřoval se stopami německého vlivu v českém jazyce. „Teprve jazyk očištěný ode všech zbytečných příměsků cizích bude pravým, plným výrazem naší národní a politické svrchovanosti.“⁶¹

Nemůže však říci, že by jeho metody byly shodné s metodami brusičů z konce 19. století. Haller byl orientován na živý jazyk. Mnohé germanismy sice odmítal, ale náhrady, které za ně nabízel, byly stejně živé.

Př. místo *listovati*- navrhuje *probíráti se, prohlížeti, přemítati, obracet listy*, m. *přemíra*- navrhuje *nadbytek*, m. *oproti*- navrhuje *proti*,...a mnoho dalších nalezneme v Naší řeči.

5 POLEMKA MEZI JIŘÍM HALLEREM A AUTORY

---

⁵⁹ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. s.27

⁶⁰ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti II*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. s.28-31

⁶¹ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti II*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. s.54

SBORNÍKU SPISOVNÁ ČEŠTINA A JAZYKOVÁ KULTURA

V poslední části práce si shrneme polemiku mezi Jiřím Hallerem a autory sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Nejdříve si představíme hlavní body, v nichž se neshodovali a pokusíme se o jejich analýzu.

Cíl Jiřího Hallera a autorů sborníku byl v podstatě stejný - snažili se dosáhnout určité „dokonalosti“ spisovného jazyka. Pod pojmem dokonalosti si ale představovali odlišné skutečnosti, proto také metody, pomocí nichž se chtěli k cíli přiblížit se značně lišily. Pro Hallera dokonalost spisovného jazyka spočívala v čistotě jazyka bez zbytečných germanismů, v jazykové správnosti a v dodržování platné normy. Pro autory sborníku je cílem vytříbenost, kultivovanost spisovného jazyka spojená s důslednou funkční diferenciací spisovných jazykových prostředků.

Diskuzi mezi Hallerem a autory sborníku lze charakterizovat jako rozpor mezi zdůrazňováním lidovosti, tradice a racionálním přístupem.⁶²

5.1 SPOR O JAZYKOVOU SPRÁVNOST

„Vadou sporů o jazykovou správnost je, že se problém jazykové správnosti probírá sám o sobě.“⁶³ Nadřazeným pojmem jazykové správnosti je podle Mathesia jazyková vytříbenost a z tohoto hlediska by se na jazykové prostředky mělo také nahlížet. Jazykovou správnost považuje za jeden z mnoha požadavků vytříbenosti, který je plněn zachováním normy. Vytříbenost je definována takto: „Jazyk je soustava účelných prostředků výrazových a jeho hodnotu lze měřit jen tím, jak svému účelu vyhovuje.“ (...) O vytříbenosti jazyka rozhoduje jen míra, do níž je propracován jako jazyk konverzační, literární, vědecký a filosofický.“⁶⁴ Vytříbenost je tedy určitá schopnost jazyka sloužit všem vyjadřovacím potřebám, je to schopnost jazyka vyhovovat každé

---

⁶² Daneš, F.: *Teorie spisovného jazyka Pražského lingvistického kroužku: pro i proti in Kultura a struktura českého jazyka*, s.83-95

⁶³ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.14

⁶⁴ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.17-14

jeho funkci. Funkční vytříbenost je pro sborník „nejvyšším příkazem.“⁶⁵ Není pro ně důležitá historie určitého jevu, ani zda výraz nenarušuje strukturu českého jazyka, zásadní je pouze to, jak plní své funkce. Vše je podřízeno funkční vytříbenosti. Částečně se tím vzdalují jedné ze svých tezí „Ve formách pojmenování budiž dbáno osobitosti jazyka, t.j. nebudiž bez naléhavé nutnosti užíváno pojmenovacích forem v jazyce neobvyklých. Např. v češtině slov složených nebo slov tvořených cizím sufixem od domácího kořene.“⁶⁶

Haller k problému jazykové správnosti a vytříbenosti přistupoval z jiného pohledu. S pojmem vytříbenosti, jak jej definoval Mathesius, vůbec nepracoval. Haller nejvýš hodnotil jazykovou správnost, proto pokud výraz splňoval jeho kritéria, byl správný. Vytříbenost byla pro něj podřízená jazykové správnosti. Pokud výraz nebyl vytříbený, nemohl být ani správný. Vytříbenost podle Hallera byla čistota výrazu.⁶⁷

Germanismy za vytříbené nepovažoval, kdežto z funkčního hlediska vytříbené jsou, neboť kultivovaný, vytříbený jazyk „vyjadřuje přesně, plně a jasně postřehy a myšlenky sebe subtilnější.“⁶⁸

Faktem je, že přijetím Hallerovy metody by byl spisovný jazyk ochuzen o mnohé výrazové prostředky, které jsou součástí i našeho spisovného jazyka.

Šlo například o výrazy *sledovat cíl*, *bezvýsledný*, *bezúspěšný*, *docilit*. Dále také slova *bezpředmětný*, *bezvýsledný*, *bezúspěšný* - za ně Haller navrhuje *marný*. Každé z těchto slov má svůj významový odstín, a přestože mohla být vytvořena podle německé předlohy, přece jen nenarušují strukturu českého jazyka. Tyto výrazy užívali i spisovatelé řazení mezi dobré autory (Neruda - Malostranské povídky, Holeček - Za svobodu, Čech - Povídky 2, Herrmann - U snědeného krámu, Machar - Konfese literáta a mnoho dalších).⁶⁹ Lze tedy předpokládat, že tato slova byla vžitá i v Hallerově době.

Je důležité podotknout, že Haller nebyl sám, kdo tato slova zamítal. V Naší řeči z roku 1929 se o výrazech *bezpředmětný*, *bezvýsledný* píše takto: „(...) jsme psali, jak se starají naši spisovatelé i novináři, abychom nezůstávali za Němci,

⁶⁵ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s. 26

⁶⁶ Teze předložené k prvému sjezku slovanských filologů v Praze 1929

⁶⁷ Haller, J.: *Spisovná čeština a jazyková kultura I – IV*. Naše řeč. 1933, s. 14-15

⁶⁸ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.14

⁶⁹ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, s.17

kteří uznali za potřebné nahraditi stará slova *vergebens*, *vergeblich*, *umsonst* novým slovem *erfolglos*. Slova *marný*, *marně* se naši spisovatelé již nadobro vzdali, je jim příliš české; všecko, co bývalo marné nebo dělo se marně, je dnes *bezvýsledné*, *bezúspěšné* i *bezüčelné*, děje se *bezvýsledně*, *bez výsledku*.⁷⁰

5.2 SPOR O STABILITU

Mathesiův hlavní přínos pro sborník spočívá v definování pružné stability. Ta je také jedním ze základních požadavků jazykové kultury.

Aby jazyk mohl plnit funkci spolehlivého nástroje mluvčího či pisatele „výrazové hodnoty kultivovaného jazyka musí být ustálené.“⁷¹ Jedním z cílů jazykové kultury je proto dbát na stabilitu jazykového úzu. Stabilita však neznamena nehybnost. Jazyk se proměňuje neustále, i když dosahuje stability největší. Odtud pramení požadavek stability pružné.⁷²

Mezi hlavní požadavky stabilizace spisovného jazyka patří stanovení jazykové normy. Jak už jsme si řekli výše, za základ pro stabilizaci spisovné češtiny pokládají členové sborníku průměr české literatury za posledních padesát let.

Pokud jazyk není stabilizovaný, nemůže být ani vytříbený. Hlavní příčinou narušování stability je podle Mathesia snaha o přímočarou pravidelnost. Tu vyčítá nejen Hallerovi, ale především novým Pravidlům českého pravopisu.⁷³ Podle sborníku se pravidla nedrží spisovného úzu, vnucují výrazy nepoužívané a tím rozkolísávají jazykový cit. Haller Pravidla pravopisu uznává jako normativní příručku a žádá jejich důsledné dodržování. Každé odchýlení od normy kriticky hodnotí ve svých jazykových referátech. Tím chce dosáhnout větší stability.

V případě narušování stability vidí Haller chybu na straně uživatelů spisovného jazyka, v jejich nedostatečné znalosti spisovného jazyka.

Sborník se naopak domnívá, že kodifikace je zastaralá a je nezbytné ji

---

⁷⁰ Naše řeč, Marný, 1929, s.167

⁷¹ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s. 17

⁷² Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.

⁷³ Pravidla pravopisu z roku 1913

přepracovat v duchu živého spisovného úzu.⁷⁴

5.3 SPOR O HISTORICKOU ČISTOTU

Dalším bodem polemiky bylo údajné Hallerovo preferování historické čistoty. Členové sborníku se staví proti historické čistotě jazyka, útočí na Naši řeč a především na Hallera. Obviňují ho z toho, že při posuzování jazykové správnosti hledí pouze k jazyku starému. „Jen to má v dnešní spisovné češtině nepochybnou oprávněnost, co bylo v jazyku již před počátkem sedmnáctého století, a to jen v té podobě a v té funkci, jaká byla běžná ve starším jazyku.“⁷⁵ Nepřesným způsobem parafrázoval Mathesius Hallera. Haller nic takového nenapsal. Pouze jako doprovodné kritérium při posuzování jazykové správnosti navrhoval, aby se hledělo i k historické kontinuitě výrazu. Pokud se určitý výraz vyskytoval v 17.století a je v jazyce dodnes, je Hallerem hodnocen jako správný. Haller píše: „(...) nejlépe zaručeny jsou v jazyce ty výrazy, u nichž můžeme zjistit kontinuitu úzu od dob nejstarších až do dneška. Něco tedy do sebe historické hledisko práce má a nemůže se úplně zamítati. Samo o sobě ovšem nestačí na určení správnosti, vždyť už i pojem kontinuity i pojem historické tradice obsahují v sobě vedle minulosti také dobu přítomnou, tedy úzus živí.“⁷⁶

Haller se snažil dosáhnout toho, aby byl spisovný jazyk postaven na tradičním jádru. Podle něj byl sice vývoj českého spisovného jazyka přerušen, ale jádro jazyka nikdy úplně nezaniklo.⁷⁷ Jádrem jazyka jsou myšleny jazykové prostředky vyskytující se v českém jazyce do 16. století. Tímto způsobem chce Haller udržet v jazyce výrazy, které jsou ryze české. Respektuje však současný spisovný úzus. „Každá doba má svůj způsob myšlení a cítění a potřebuje takové formy řeči, která by mu nejlépe odpovídala.“⁷⁸ Z toho jasně plyne Hallerovo teoretické stanovisko a tedy, že sice uznával výrazy z doby minulé

---

⁷⁴ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.19

⁷⁵ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.15

⁷⁶ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. s.13

⁷⁷ Haller, J.: *Spisovná čeština a jazyková kultura I – IV*. Naše řeč. 1933, s.18

jako správné, ale současně přihlížel i k živému úzu. Jak si ukážeme dále, to se mu v praktické činnosti ne vždy zcela dařilo.

Časté výtky vůči Hallerovi se týkaly přeceňování významu jazyka starého na úkor jazyka současného. Haller se při rozboru konkrétních jazykových projevů snažil užívat metodu kombinační. Nezamítal výraz jen proto, že se nevyskytuje v jazyce starém. Toto kritérium jazykové správnosti považoval za doprovodné. Haller přeceňoval význam starého jazyka. Nebyl ochotný připustit zastaralost kodifikace a mnohdy tak odsoudil výrazy, které se ve spisovném úzu vyskytovaly, ale nebyly kodifikovány. Členové sborníku naopak starší češtinu nedoceňují.⁷⁹

5.4 SPOR O GERMANISMY A CIZÍ SLOVA

S historismem souvisí i další bod polemiky, a to spor o germanismy a cizí slova. Sborník se staví na obranu cizích slov. Podle Weingarta ve světě není spisovný vyspělý jazyk bez cizích slov. Naopak kulturní jazyk má mnoho slov cizího původu, to svědčí o jeho kulturních stycích. Z funkčního stanoviska příměs cizích prvků v jazyce nevadí.⁸⁰

Funkční pojetí také ukazuje, že domácí slovo není nikdy rovnocennou náhradou za cizí termín. Budí jiné asociace, nebo přenáší název do jiného funkčního slohu, než byl původní termín.⁸¹

O vhodnosti cizího slova poučuje funkční zřetel. Cizí slovo samo o sobě není chybou. Chybou se stává tehdy, pokud se užije při nevhodné příležitosti. Jako příklad si můžeme uvést pojmy nezbytné pro filozofii - invence, abstrakce. Jsou však nevhodná v článku pro širší vrstvy.⁸²

---

⁷⁸ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, s.13

⁷⁹ Kromě Weingarta, který vychází z myšlenky, že úplné teoretické poznání je možné pouze spojením zkoumání synchronního a diachronního. (In *Český jazyk v přítomnosti*)

⁸⁰ Weingart, M.: *Český jazyk v přítomnosti, Úvahy a podněty z jazykové terapie a kultury*. Praha: Československá grafická Unie a. s.

⁸¹ Weingart, M.: *Český jazyk v přítomnosti, Úvahy a podněty z jazykové terapie a kultury*. Praha: Československá grafická Unie a. s., 1934, 31-32s

⁸² Weingart, M.: *Český jazyk v přítomnosti, Úvahy a podněty z jazykové terapie a kultury*. Praha: Československá grafická Unie a. s., 1934, s.65-67

Také Haller uznává, že se bez cizích slov někdy obejít nelze, avšak nepřijímá je s takovým nadšením, jako sborník. „Sám účel spisovného jazyka vyžaduje, aby se cizích slov užívalo co nejméně. Jsou představy, pro které vůbec nemáme výrazu domácího (*socialismus, fotograf* apod.), a tu se cizím výrazům nelze vyhnout.“⁸³

Také v případě germanismů je sborník mnohem více shovívavý než Haller. Je nesporné, že v českém spisovném jazyce je hodně vžitých germanismů. Jsou tedy součástí českého jazyka a vyloučením z něj by byla odsouzena velká část literatury.⁸⁴

Haller toleroval vžitá germanismy. „Nezbytně plyne i pro dnešní jazykovou kritiku, že nelze zavrhovati výraz, za který není rovnocenné, stejně živé a významem identické náhrady.“⁸⁵

Posuzování vžitosti germanismů nebylo příliš objektivní. Neexistovala žádná statistika, která by dokazovala, zda je určitý germanismus vžitý nebo ne.⁸⁶

Podle Mathesia jsou nevžité germanismy - *odviseti* místo *záviseti*, *zapříčinit* místo *způsobit*. Za vžitá germanismy považuje - *nápadný, těžkopádný, přehnaný, odstraniti*.⁸⁷ Domnívá se, že jsou obě kategorie snadno rozlišitelné pomocí jazykového citu. Při posuzování germanismů Mathesius nepracuje s metodou funkční, postačí mu jazykový cit. Mathesius prohlašuje, že kdo má vytříbený jazykový cit, pozná, zda jde o germanismus vžitý a významově odstíněný, nebo o germanismus zbytečný a jen sporadicky se vyskytující. Slovo *odviset* pokládá Mathesius za zbytečné a sporadicky se vyskytující. Haller však nalézá množství autorů, kteří tento výraz, nebo výrazy z něj

---

⁸³ Haller, J.: *Spisovná čeština a jazyková kultura I – IV*. Naše řeč. 1933, s.45

⁸⁴ Weingart, M.: *Český jazyk v přítomnosti, Úvahy a podněty z jazykové terapie a kultury*. Praha: Československá grafická Unie a. s., 1934, s.57-62

⁸⁵ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, s. 35

⁸⁶ Existovala sice Pravidla pravopisu a Gebauerovo- Ertlova mluvnice, z nichž vycházel Haller, ale podle kroužku tyto příručky nereflektovaly současný spisovný úzus a tudíž byly zastaralé.

⁸⁷ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, s.25

odvozené, užívají.⁸⁸ Podle funkční metody a také podle Hallerovy metody kombinační by měl být výraz *odviset* nezávadný. Vyskytuje se totiž u dobrých autorů a je tedy součástí spisovného úzu. „A přece má prof. Mathesius pravdu, že je to chybný a neomluvitelný germanismus, ne však proto, že je zbytečné. Jeho k tomu přivedl jazykový cit, nás znalost původu tohoto slova.“⁸⁹

Oba se však shodují v tom, že se jedná o slovo nesprávné a zbytečné. Haller ani Mathesius při hodnocení toho výrazu nepoužili svou teoretickou metodu. Haller pro zamítnutí argumentuje pouze původem slova a Mathesius jazykovým citem.

Jen na jazykový cit se spoléhat nelze. Takové posuzování by bylo subjektivní.⁹⁰ Hallerovo hodnocení v tomto případě bylo zcela v duchu puristických hodnot - je to germanismus, tak pryč s ním!

Podle Mathesia je slovo *odviset* zbytečné. Jak ale může být zbytečné, když „v jazyce neexistují výrazy, které by byly svými funkcemi naprosto totožné.“⁹¹

Není jeho zamítáním spisovný jazyk ochuzován o jazykové prostředky sloužící k stylové diferenciaci? Podle učení kroužku žádná slova nejsou zcela identická, vždy je mezi nimi nějaký jemný významový odstín nebo odlišná oblast užití.⁹² To by tedy znamenalo, že žádné slovo nelze považovat za zbytečné a tím pádem ani vylučovat z jazyka.

Jako další příklad Hallerovy negativní kritické činnosti germanismů si můžeme ukázat na kritice Nezvalovy *Kroniky z konce tisíciletí*. „Ani ve volbě výrazů se nedovedl Nezval osvobodit od rozmanitých kazů, germanismů a nevhodných frází, zůstává v tom věren starší generaci, kterou jinak odsuzuje.

Píše: *s přehnanou* mimikou místo *s přepjatou, přemrštěnou*, *docíliti* odložení odjezdu (s. 115) m. dosáhnouti, aby byl odložen. Nevhodně se píše *přemíra* citlivosti (s. 144) m. nadbytek. Bezohledná zloba (s. 54), m. hrubá, surová, krutá atd. (...). Autor nedovede rozlišovati výrazy dobré a jadrné od plev,

---

⁸⁸ Haller, J.: *Spisovná čeština a jazyková kultura I – IV*. Naše řeč. 1933, s.20

⁸⁹ Haller, J.: *Spisovná čeština a jazyková kultura I – IV*. Naše řeč. 1933, s.54

⁹⁰ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, s.26

⁹¹ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s. 101

⁹² Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.99 -102

nanesených do spisovného jazyka rozličnými jeho kaziteli.“⁹³ Faktem je, že Haller často ve svých kritikách útočil na germanismy, ale podle jeho tvrzení, šlo o germanismy nevžité a zbytečné.

Haller na svou obranu zdůrazňoval⁹⁴, že při svých kritikách postupuje vždy v duchu Naší řeči. Když kritizoval výraz *bezohledný*,⁹⁵ tak stanoviska Naší řeči nedbal. V Naší řeči je o slově *bezohledný* psáno takto: „Výrazy, které brusíči za slovo *bezohledný* nabízejí - nešetrný, přísný, nepovolný, krutý, přímý a j., významu slova *bezohledný* se sice blíží, ale úplně se s ním neshoduje z nich žádný.(...) Vzorem čes. *bezohledný* bylo asi souznačné pol. *bezwzględny* (-ie, -ość); také Rusové mají slovo *bezogljadnyj* s významem poněkud jinak vyvinutým (= ukvapený, nerozvážený). Není se tedy třeba slova *bezohledný* báti. Setkáváme se s ním také u dobrých spisovatelů současných. (...).“⁹⁶

Hlavní příčina sporů ohledně germanismů byla v tom, že členové sborníku nahlíží na problematiku germanismů z hlediska funkčního a Haller z hlediska čistoty jazyka. Haller se domnívá, že by se funkčním stanoviskem dal obhájit každý výraz v jazyce, a to i ty výrazy, které stojí mimo normu. Jeho řešení je opět v kombinaci. Doporučuje, aby se uplatňovala metoda funkční zároveň s metodou historickou.⁹⁷

Spor ohledně germanismů nejlépe zakončíme slovy Weingarta: „Každý kulturní jazyk na světě je výslednicí mnoha sil, které často působí proti sobě. A tak vedle vlastních národních prvků, jednak po dávných předcích zděděných, jednak nově vytvořených, obsahuje také živly cizí, jako trvalé stopy cizích vlivů a styků s jinými národy. Není spisovného jazyka, v němž by nebylo cizích živlů; naopak, existence cizích živlů v jazyce dosvědčuje hojnost jeho kulturních styků, a stopy cizích vlivů v jazyce jsou přímo obrazem kulturních dějin příslušného národa (...).“⁹⁸

---

⁹³ Haller, J.: *Kronika z konce tisíciletí*, In *Dar jazyka*, Praha : Herrmann & synové, 2007. s.163-166

⁹⁴ Haller, J.: *Spisovný jazyk český*, In *Dar jazyka*, Praha : Herrmann & synové, s.63-156

⁹⁵ Haller, J.: *Karel Hlaváček, typ české dekadence, I*. Naše řeč. 1931. s.117

⁹⁶ Naše řeč.: *Bezohledný*.1924, s.154

⁹⁷ Haller, J.: *Spisovná čeština a jazyková kultura I – IV*. Naše řeč. 1933. s.54

⁹⁸ Weingart, M.: *Český jazyk v přítomnosti, Úvahy a podněty z jazykové terapie a kultury*. Praha: Československá grafická Unie a. s., 1934. s.65

5.5 SPOR O LIDOVÝ JAZYK

Další důležitý rozdíl mezi oběma skupinami je v oceňování lidové řeči. Haller lidový jazyk pokládá za jedno z hlavních kritérií pro určení jazykové správnosti. Pro sborník je to ale nepřijatelné, protože lidový jazyk má jiné funkce než spisovný. Z funkčního stanoviska není důležitá shoda s jazykem lidovým, hodnoty spisovného jazyka vidí v přesnosti a bohatosti výrazových prostředků.⁹⁹ Stejně jako Ertl, který také před kritérium lidového jazyka stavěl bohatost výrazových prostředků.

5.6 SPOR O JAZYK BÁSNICKÝ

Do sporů ohledně spisovného jazyka nejvíce zasáhl Jan Mukařovský. V článku *Jazyk spisovný a jazyk básnický* se zabývá především básnickým jazykem (jazyk užívaný v literárních dílech), jeho aktualizacemi, funkcí, vztahem ke spisovné normě, rozdíly mezi jazykem básnickým a spisovným a také otázkou, jak se estetické hodnocení uplatňuje při vývoji normy.

Mukařovský zastával teorii spojenou s konceptem „ozvláštňení“. Haller oproti tomu propagoval tradiční, národní koncepci spojenou s myšlenkou, že spisovatel by měl pečovat o národní hodnoty, o spisovný český jazyk.

Mukařovský si pokládá otázku, jestli je básnický jazyk zvláštní druh spisovného jazyka nebo je to útvar samostatný. Dochází k závěru, že básnický jazyk není druh spisovného jazyka. Využívá totiž i jiných jazykových prostředků než spisovných. Jazyk spisovný chápe Mukařovský jako pozadí básnictví, na kterém se odráží záměrné porušování normy. Systematické porušování normy umožňuje básnické využití jazyka.¹⁰⁰

Hlavní rozdíl mezi spisovným a básnickým jazykem vidí Mukařovský

---

⁹⁹ Weingart, M.: *Český jazyk v přítomnosti, Úvahy a podněty z jazykové terapie a kultury*. Praha: Československá grafická Unie a. s., 1934. 31-35s

¹⁰⁰ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.131

především v jejich funkci, v jejich odlišné úloze. Funkcí básnického jazyka je maximální aktualizace jazykového projevu. Účelem vyjádření tu tedy není sdělení, ale sám akt vyprávění. Úlohou básnického jazyka je obrátit pozornost na vyjádření samo. Vzniká tím estetická účinnost. Této úloze jsou podřízeny v jazyce básnickém všechny jazykové prvky (např. intonace, slovosled, výběr slov ...) a rovněž jejich vzájemné vztahy (na př. pořádku slov a skladby...)¹⁰¹

Básnický jazyk má jinou funkci než jazyk spisovný, a proto není možné básníky prohlašovat za tvůrce spisovného jazyka. Deformace spisovné normy patří k podstatě básnického jazyka, a proto podle Mukařovského nelze žádat, aby se básnický jazyk přizpůsobil jazyku spisovné normě.¹⁰²

Jeho pojetí básnického jazyka je v rozporu s Ertlovým dobrým autorem. Ertl rozhodně porušování normy nepovažoval za podstatu básnictví. „Protože je jazyk svým účelem, jímž jest co nejjobecnější a nejširší srozumitelnost, útvar čistě kolektivní, je s jazykového hlediska v principu to, v čem se největší počet vynikajících spisovatelů (pokud jde o jazyk spisovný) shoduje, a nesprávné to, čím jednotlivec nebo jednotlivci z jakékoli příčiny tuto shodu ruší.“¹⁰³

Mukařovského chápání básnického jazyka jako samostatného útvaru je rozdílné od pojetí Havránkova. Havránek nepovažoval jazyk básnický za samostatný útvar, nýbrž za druh jazyka spisovného se zvláštní funkcí estetickou.¹⁰⁴

Podle Mukařovského je charakteristickým znakem básnictví neobyčejnost, deformovanost.¹⁰⁵ Vzhledem k některým jeho výrokům se můžeme domnívat, že deformovaností míní i jazykové chyby. O chybách, které vznikají z neznalosti spisovné normy, píše Mukařovský takto: „(...) v básnictví nejsou vždy totožné zjevy pro strukturu podstatné s uvědomělým záměrem autorovým. Vyskytují se i případy, kdy se nedokonalá znalost jazyka stává

---

¹⁰¹ Havránek, B.: *K nové práci o otázkách básnického jazyka*. Naše řeč, 1930. s. 1-12

¹⁰² Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.107

¹⁰³ Ertl, V., *Časové úvahy o naší mateřtině*, Praha: Sbirka přednášek a rozprav řada 1, s.53

¹⁰⁴ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s. 67-69

¹⁰⁵ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.141-144

faktem básnické struktury.¹⁰⁶

Pro Mukařovského je struktura základem básnického díla. „V umění každou složku díla hodnotíme se zřetelem ke struktuře daného díla a měřítko hodnocení je v každém jednotlivém případě určováno funkcí složky v této struktuře.“¹⁰⁷ Určujícím faktorem při hodnocení není norma, ale zřetel ke struktuře, to jak ji naplňuje.

Dalším bodem je otázka estetického hodnocení v jazyce mimo oblast básnictví. Estetické stanovisko chce Mukařovský uplatňovat také při posuzování jazyka spisovného.¹⁰⁸ Reaguje na Hallerovu myšlenku, kterou přednesl v Problému jazykové správnosti: „Estetické hodnocení pak třeba z jazyka vyloučiti vůbec, protože nenacházíme půdy, na které by bylo možno je uplatňovat. Užitečné i nutné je při posuzování stylu, nikoli jazyka“¹⁰⁹ Snaží se ji vyvrátit a podat důkaz o tom, že estetické hodnocení je důležité při utváření spisovné normy a má vliv i na její vývoj. Jako ne příliš přesvědčivý důkaz Mukařovský uvádí, že „oblast estetického hodnocení je tak široká, že zabírá téměř všechny výkony člověka, je již předem málo pravděpodobné, že by jazyk byl z estetického hodnocení vyňat.“¹¹⁰

Mukařovský se domnívá se, že pokud má „básnictví dostát svému jazykovému úkolu, nesmí se bát žádného experimentu, žádné deformace spisovné normy, osvětlí-li jimi řeč s takové stránky, s jaké nebyla dosud viděna.“¹¹¹ Mohlo by se zdát, že je básnictví bez kontroly. Podle Mukařovského na básnictví dohlíží kritika, která ale může být jediné estetická, tzn. že kritik nemůže básníka hodnotit podle toho, jak dodržuje spisovnou normu.

Hallerovi je často vytýkáno, že zasahuje přímo do stavby básnického díla. V některých případech tomu tak skutečně je. Haller navrhuje za *vyřizovat si*

---

¹⁰⁶ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.138

¹⁰⁷ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.134

¹⁰⁸ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s. 138

¹⁰⁹ Haller, J.: *Problém jazykové správnosti II*. In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. s. 57

¹¹⁰ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.134

¹¹¹ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.147

záležitosti ekvivalenty *věci, potřeby*. Kontext zní: „V elektrických vlcích bez kouře byly pohyblivé stěny na regulování velikosti kupé a kromě automatů na potraviny a nápoje byly tam přístroje na bezdrátovou telefonii, jimiž si cestující vyřizovali své záležitosti.“ Domnívám se, že v tomto bodě se Mukařovský nemýlí, když namítá: „Ekvivalent věci je neurčitější než původní slovo, ekvivalent druhý dokonce sugeruje vulgární dvojsmysl.“¹¹² Z těchto ukázek vyvozuje Mukařovský závěr, že „Hallerova kritika zasahuje ve jménu jazykové správnosti do samé stavby básnického díla“ a „(...) upírá básníkovi právo na užívání nejvlastnějších prostředků básnických.“¹¹³

Proti čemu Haller bojuje, jsou jazykové chyby. Je mnoho možností k aktualizaci i deformaci výrazu bez toho, aby se básník musel uchýlovat k jazykovým chybám.¹¹⁴ I kdyby Mukařovského tvrzení o omezování básníků bylo pravdivé, těžko by obhájil chyby typu *napjetí, nahražována, připoměl*, kterých se Nezval dopustil ve svém románu.¹¹⁵

Podle Hallera je jazyk básnický druhem jazyka spisovného a básník je za svůj jazyk zodpovědný jako kdokoli jiný. Jeho výsada není v porušování normy, ale ve způsobu jakým jazykový materiál přijatý normou užívá. Má větší volnost než ostatní, ale to neznamená, že může dělat jazykové chyby.¹¹⁶

Při svých jazykových kritikách Haller příliš dbal na kodifikaci. Kodifikace se musí opírat o normu a úzus, což se v případě Pravidel pravopisu nedělo.¹¹⁷

Haller nepřipouštěl, že by kodifikace mohla být zastaralá. Příčinu všech chyb viděl v neznalosti a úpadku spisovného jazyka.

Při svém působení v Naší řeči usiluje o dodržování spisovné normy, o níž i Jakobson říká „pokud norma platí, má býti důsledně zachována.“¹¹⁸

---

¹¹² Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.152

¹¹³ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932s.152

¹¹⁴ Haller, J.: *Spisovná čeština a jazyková kultura I – IV*. Naše řeč. 1933, s.142

¹¹⁵ Haller, J.: *Spisovná čeština a jazyková kultura I – IV*. Naše řeč. 1933, s.142

¹¹⁶ Haller, J.: *Spisovná čeština a jazyková kultura I – IV*. Naše řeč. 1933, s. 141 - 142

¹¹⁷ Někteří odborníci Pravidla pravopisu z roku 1913 neuznávali a hlásili se k původním pravidlům z roku 1902.

¹¹⁸ Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932. s.88

6 ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo shrnout a analyzovat polemiku mezi Jiřím Hallerem a členy sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura*.

Nejdříve jsme rozebrali metody, pomocí nichž Haller určoval jazykovou správnost. Také jsme si ukázali, jak se v některých bodech odlišovala jeho teoretická a praktická činnost. Dále jsme rozebrali hlavní body sporu.

Hallerovým cílem bylo dosáhnout stability spisovného jazyka. Při hodnocení jazyka vychází z myšlenky, že jazyk spisovatelů ještě není dokonalý, a proto není možné se při tvorbě normy opřít o jejich úzus. Za základ pro stabilizaci spisovného jazyka považoval prvky starého a lidového jazyka. Chtěl, aby byl spisovný jazyk postaven na skutečně českých prvcích. Upřednostňoval sice hledisko starého jazyka, ale hleděl současně i k jazyku živému. Nevylučoval ze spisovného jazyka prvky jen proto, že se nevyskytovaly v jazyce starém. Jaký by tedy měl být spisovný jazyk podle Hallera? Měl by to být především jazyk čistý. Z toho důvodu bojoval proti germanismům a jiným cizím slovům ve spisovném jazyce. Podle jeho názoru se jednalo o germanismy nevžité nebo zbytečné. Germanismy, které narušovaly strukturu jazyka. To se ne vždy zakládalo na skutečnosti. V boji proti germanismům měl opravdu blízko k brusičům z konce 19. století. Na rozdíl od nich však přihlížel i k současnému spisovnému jazyku. Sborník při hodnocení germanismů vychází z funkčního kritéria a z toho cizí prvky v jazyce nevadí. Důležité je, aby měl spisovný jazyk dostatek prostředků k vyjádření toho, co potřebuje.

Haller ve své činnosti vždy dbal na dodržování spisovné normy. Chtěl dosáhnout větší stability spisovného jazyka, proto ve svých kritikách v Naší řeči upozorňoval na odchylky od normy. Hallera nebyl „ (...) nejpřímočařejší a nejradikálnější, brusičem dnešní Naší řeči.“ Snažil se držet stále stejnou linii Naší řeči. Hájil její dosavadní zaměření a pokračoval ve stejné činnosti jako jeho předchůdci. Ve své praxi se řídil kodifikovanými příručkami. Netvořil pravidla, pouze žádal jejich dodržování. V některých případech (nejčastěji u germanismů) požadoval dodržování důrazněji, v jiných jen doporučoval.

Ukázali jsme si , v čem se liší názory sborníku od názorů Jiřího Hallera.

Podobně jako Haller chtěli i autoři sborníku dosáhnout větší stability spisovného jazyka. Podle jejich názoru byl již spisovný jazyk dostatečně vytříbený, a proto mohli při vytváření normy vycházet ze současného spisovného úzu. Navazují na Ertlovu teorii dobrého autora. Na rozdíl od Ertla nerespektují při posuzování pojmů ani jazyk lidový ani jazyk starý. Hledí pouze k funkčnosti vytříbenosti.

Činnost sborníku byla zaměřena na potřeby mluvčího. Jazykový projev mohl být hodnocen pouze z funkčního hlediska. Čistota výrazu pro ně neměla žádný

význam. Rozhodující bylo, jak jazyk plní své funkce.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

PRIMÁRNÍ

Haller, J.: *Problém jazykové správnosti I.* In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. 246 s.

Haller, J.: *Problém jazykové správnosti II.* In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. 246 s.

Havránek, B. – Weingart, M. (eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura.* Praha: Melantrich, 1932. 263 s.

SEKUNDÁRNÍ

- Daneš, F., *Teorie spisovného jazyka Pražského lingvistického kroužku: pro i proti* in *Kultura a struktura českého jazyka*, Karolinium, 2009, s. 83 - 95
- Ertl, V., *Časové úvahy o naší mateřštině*, Praha: Sbíрка přednášek a rozprav řada 1, 1929. 99 s.
- Haller, J.: *Strach před germanismy*, In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. 246 s,
- Haller, J.: *Spisovný jazyka český*, In *Dar jazyka*, Praha : Herrmann & synové, 2007. 246 s.
- Haller, J.: *O Jazykovém brusičství*, In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. 246 s.
- Haller, J.: *Vítězslav Nezval, Kronika z konce tisíciletí*, In *Dar jazyka*, Praha: Herrmann & synové, 2007. 246 s.
- Cuřín, F. a kol.: *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 180 s.
- Černý, J.: *Dějiny lingvistiky*. Olomou: Votobia, 1996. 148- 164 s.
- Havránek, B.: *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství Československé akademie, 1963. 371 s.
- Havránek, B.: *Vývoj českého spisovného jazyka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 159 s.
- Jelínek, M.: Purismus. In: Pleskalová, J. – Krčmová, M. – Večerka, R. – Karlík, P.: *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007. 540-572 s.
- Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2002. 604 s.
- Mathesius, V.: *O potenciálnosti jevů jazykových*, in *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982. 527 s.
- Mathesius, V.: *Funkční lingvistika*, in *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, 527 s.
- Mathesius, V.: *Stylistika a lingvistická charakteristika*, in *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982. 527 s.
- Mathesius, V.: *O jazykové správnosti*, in *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982. 527 s.
- Mathesius, V.: *Čeština a obecný jazykozpyt – Soubor statí*. Praha, 1947. 463 s.
- Novák, A.: *Duch a národ: kniha studií a podobizen*. Praha: Fr. Borový, 1936. 48-64s

Vachek, J.: *Prolegomena k dějinám Pražské školy jazykovědné*. Jinočany: Nakladatelství H & H, Vyšehradská, s.r.o., 1999. 115 s.

Vachek, J.: *Z klasického období Pražské školy 1925 – 1945*, Praha: Academia, 1972. 76 s.

Vachek, J.: *Lingvistický slovník Pražské školy*, Praha: Karolinum, 2005. 289 s.

Weingart, M.: *Český jazyk v přítomnosti, Úvahy a podněty z jazykové terapie a kultury*. Praha: Československá grafická Unie a. s., 1934. 125 s.

ČASOPISY

Haller, J.: *Spisovná čeština a jazyková kultura I – IV*. Naše řeč. 1933, s. 11 - 20, 50 - 60, 77 - 87, 105 - 112, 138 - 147

Haller, J.: *V. Nezval: Kronika z konce tisíciletí*. Naše řeč. 1930, s. 153-163

Haller, J.: *Z našich časopisů*. Naše řeč. 1932, s. 214 - 224.

Haller, J.: *Obchodní čeština*. Naše řeč. 1930, s. 189 – 186.

Haller, J.: *Karel Hlaváček, typ české dekadence, I*. Naše řeč. 1931. s. 117

Havránek, B., Haller J.: *Oprava nesprávností*. Naše řeč. 1932. 248-256

Havránek, B.: *K nové práci o otázkách básnického jazyka*. Naše řeč. 1930. s. 1 - 12

Chromý, J.: *Osobnost české lingvistiky*. Naše řeč. 2006, s. 234 – 241

Naše řeč.: *Bezohledný*. 1924. S. 154

Naše řeč.: *Marný*. 1929. s. 216

Naše řeč.: *Marně*. 1929. s. 167

Naše řeč.: Odpověď výboru Pražského lingvistického kroužku na Hallerovy posudky sborníku Kroužku o Spisovné češtině a jazykové kultuře. Naše řeč. 1933, s. 204 – 217.

Stich, A.: *Jubileum Jiřího Hallera*. Naše řeč. 1970, s. 299-302

Trávníče, F.: *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Naše věda. 1933, s. 215-223

Zubatý, J.: *O úpadku našeho knižního jazyka*. Naše řeč. 1920, s. 1-10

Anotace

Příjmení a jméno: Veronika Novosádová

Vysoká škola: Univerzita Palackého v Olomouci

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název práce: Polemika mezi Jiřím Hallerem a autory sborníku Spisovná
čeština a jazyková kultura

Vedoucí práce: Mgr. Dan Faltýnek

Počet stran: 39

Počet znaků: 74 634

Počet titulů použité literatury: 38

Klíčová slova: Jiří Haller, Spisovná čeština a jazyková kultura, jazyková správnost, brusičství, purismus, historická čistota, pružná stabilita, norma, funkční strukturalismus

Anotace: Cílem této bakalářské práce je rekapitulovat polemiku mezi Jiřím Hallerem a autory sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura*.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních oddílů. V úvodní části je nastíněn historický kontext vzniku funkčně - strukturálního směru.

Ve druhém oddíle se zaměříme na činnost autorů sborníku, představíme si jejich metodu pro zkoumání spisovného jazyka a jazykové kultury a objasníme si základní pojmy jejich teorie vztahující se ke sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura*.

Ve třetí části se věnujeme teoretické a praktické činnosti Jiřího Hallera. Poukážeme na to, že Haller se často v posuzování konkrétních jazykových prostředků zásadně rozcházel se svou teorií, kterou přednesl v *Problému jazykové správnosti I a Problém jazykové správnosti II*. Cílem je dokázat, že ne vždy v praxi dodržoval své teoretické zásady.

Poslední část obsahuje analýzu polemiky. Jsou zde představeny hlavní body sporu, které jsou následně rozebrány ze stanoviska Jiřího Hallera i autorů sborníku. Pokusíme se odhalit rozdíly mezi teorií a praxí u obou stran sporu. Záměr je ukázat, že mnohé výtky, které se na Hallera snesly, byly přemrštěné.